קיום התורה על ידי שלושת האבות

אביתר דבש*

ראשי פרקים:

1. הקדמה
2. קיום המצוות – רק בארץ ישראל
3. המצוות תלויות במציאות
4. איסורי עריות – סותרים למצוות פריה ורביה
5. דיני עריות פקעו עקב הגיור
6. 'תחילתן בהיתר'
7. כל המעשים – ברוח הקודש
8. החילוק בין אברהם לשאר האבות
9. סיכום

הקדמה

בגמרא נאמר: "אמר רב, קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, שנאמר 'עקב אשר שמע אברהם בקולי, וישמור משמרתי, מצוֹתי חֻקותי ותורֹתי' (בראשית כ"ו ה')"[1]. הגמרא שם דנה בשאלה מדוע יש הכרח ללמוד מהפסוק הנ"ל שאכן אברהם שמר את כל המצוות, אך למסקנה היא מביאה את דברי רבא, שאברהם קיים את כל התורה ואפילו עירובי תבשילין[2].

---

* תושב קרית ארבע, אברך בכולל ההלכה של הישיבה.

[1] יומא כ"ח ע"ב. אמנם זו משנה מפורשת בקידושין פ"ב ע"א – "מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה...", ואכן המהרש"א מקשה על רב מה חידש בדבריו (ונביא דבריו בהערה 59).

[2] ישנם מספר הסברים מדוע נוקטת הגמרא דווקא דוגמא זו של עירובי תבשילין, ומן היסודיים שבהם הוא הסברו של הריטב"א (בחידושיו ליומא שם), שמכיוון שלדעת רבא מצוות עירובי תבשילין היא רק לזיכרון בעלמא שיברור לו מנה יפה לשבת (ביצה ט"ו ע"ב), ועוד שהקלו בה שמספיק כזית לכל העומדים בתוך

על פי דברי גמרא זו מפרש רש"י בפרשת תולדות את הפסוק הנזכר "עקב אשר שמע אברהם בקולי..", וכותב שמכאן למדנו שאברהם קיים את כל התורה; אך הרמב"ן[3] אינו מקבל פירוש זה בתור דבר מובן מאליו, שהרי אם נאמר שאברהם קיים את כל מצוות התורה אז ודאי שהוא לימד כך גם את זרעו, שהרי כתוב "כי ידעתיו... אשר יצוה את בניו אחריו"[4] – ולפי זה קשה, כיצד נשא יעקב שתי אחיות, דבר שנאסר בתורה? והיאך נשא עמרם את דודתו? ועוד מקרים נוספים שבהם אנו רואים, לכאורה, שהאבות לא שמרו את התורה.

במאמר זה אבקש לפרט את ההסברים השונים שהעלו חכמינו במהלך הדורות, ליישוב דרשה זו שהאבות קיימו את כל התורה, יחד עם העולה לנו מן הכתובים ומדרשי חז"ל והידוע לנו בדיני התורה. חלק מההסברים הם בדרך דרש (כהעניין עצמו) וחלקם מבארים מצד הדין וההלכה, וכפי שנלך ונפרט.

קיום המצוות – רק בארץ ישראל

לאחר שהציג את הקושיה הבסיסית, הרמב"ן (הנזכר) מעלה תחילה את האפשרות

התחום, הייתה הווה אמינא שמצווה זו לא קיים אברהם – קמ"ל שקיים. באופן אחר, הגר"א ב'קול אליהו' מבאר שצריך להגיה בגמרא ולכתוב "עירובי תחומין", שזה נדרש יפה מלשון "**עקב** אשר שמע אברהם" – שאפילו מצווה שקשורה ב'עקב', כלומר בהליכה, אברהם קיים.

בדורות האחרונים הועלו בזה כמה הסברים נוספים: הרב צבי יהודה קוק (שיחות הרצי"ה – בראשית, לפרשת לך לך, עמ' 113) הסביר שלאברהם היה קשר מיוחד עם מצוות שבת, שכן הוא היה הישראלי הראשון, ועל שבת נאמר "כי אות הִוא ביני וביניכם" (שמות ל"א י"ג), ולכן אמרו דווקא מצוות עירובי תבשילין כדי להראות שאברהם ידע להבחין לא רק בין קודש לחול אלא גם בין קודש לקודש. הסבר נוסף כתב רבי בן ציון אבא שאול (שו"ת אור לציון ח"ג סי' כ"ב תשובה ג'), שחז"ל הזכירו דווקא מצווה זו כי לפי רבא (ביצה כ"א ע"א) הסיבה שעירוב תבשילין אפשרי מבחינה הלכתית היא מצד סברת 'הואיל', שהואיל שייתכן שיבואו לו אורחים ביום טוב עצמו והוא יצטרך את האוכל בשבילם, לכן מותר לו לבשל לצורך שבת ואין בכך בעיה של בישול מיום טוב ליום אחר. ואצל אברהם דבר זה לא שייך, שכן האורחים שייתכן שיזדמנו לו היו רק גויים ולא יהודים, ולפי זה הייתה הווא אמינא שמצווה זו לא קיים אברהם – קמ"ל שקיים. הסבר מסוג אחר כתב לפניהם רבי יוסף חיים בעל ה'בן איש חי' (בן יהוידע, יומא שם), ש"עירובי תבשילין" הכוונה לעירוב בשר וחלב, שכאשר המלאכים באו אצל אברהם הוא אמנם הגיש להם חמאה ובשר, כמפורש בכתוב, אך הקפיד שיאכלו קודם את החמאה ורק אחר כך את הבשר, וכן חשש לדברי חז"ל שאסור להניח בשר וחלב על שולחן אחד שאוכלים עליו, ולכן עמד עליהם בתור משגיח כדי שלא יערבבו אותם ("והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו", בראשית י"ח ח'. אמנם בעצם העניין, עיין ב'ילקוט יוסף' חלק איסור והיתר ג', סי' פ"ח הלכה ט"ו [עמ' של"ז], שיש חולקים על הלכה זו ש'שומר' מועיל לעניין זה).

[3] בפירושו על התורה, בראשית כ"ו ה'.

[4] בראשית י"ח י"ט.

שבאמת האבות שמרו רק את שבע מצוות בני נח ולא יותר, ואת הפסוק הנזכר המדבר על "מצותי חוקתי ותורתי" אפשר להעמיד במצוות הללו[5] – אך אינו שולל לגמרי את פירוש חז"ל ורש"י שהכוונה לכל התורה ממש, ולכן הוא מעלה שהאבות אכן קיימו את כל התורה, אבל לא בכל מקום: דווקא בארץ ישראל אבל לא בחו"ל[6]. זאת הסיבה שיעקב נשא שתי אחיות, ועמרם נשא את דודתו, שהרי זה היה בחו"ל[7]. ניתן להבין את דברי הרמב"ן הללו לפי דבריו שלו עצמו בפרשת אחרי מות[8], שם ביאר שעיקר מצוות התורה הן דווקא בארץ ישראל, ואילו בחו"ל החיוב לשמור מצוות הוא רק מצד "הציבי לך ציונים" – שלא נשכח את המצוות בכניסתנו לארץ; וממילא לפי זה מובן מדוע האבות קיימו את המצוות רק בארץ ישראל, שהרי בכל מקרה הם לא היו מצווים ממש, אלא עשו זאת רק מחמת התועלת שיוצאת מהמצוות, ומכיוון שעיקר התועלת היא דווקא בארץ ישראל – לכן הם לא ראו צורך לקיים את המצוות בחו"ל, אלא רק את שבע מצוות בני נח[9].

ואמנם בספר 'איי הים' הקשה על הסבר זה מדברי רבי יוסי ברבי חנינא: "מאי דכתיב 'וטבֹח טבח והכן' – פרע להם בית השחיטה"[10], ומסביר רש"י שם שיוסף אמר לממונה על ביתו שיראה לשבטים את בית השחיטה כדי שיאכלו ולא יחששו מבשר פיגולים, וזה מצד

---

[5] וכך מפרשים הספורנו, הרשב"ם ועוד על הפסוק. ואגב עיין לראי"ה קוק ב'מדבר שור' (דרוש שלוש עשרה, עמ' ק"ב), שניתן להבין מדבריו שמשמעות קיום התורה של אברהם היתה להכין את העולם לקבלת התורה, ומשמע שבפועל הוא לא קיים את כל התורה כולה. כן ראיתי שכתב גם הרב משה בן אבו ('אמרי משה', פרשת ואתחנן דרוש שני), שהאבות לא קיימו את כל התורה ממש אלא רק התאוו לקיים אותה, ומעלים עליהם חז"ל כאילו שמרו אותה בפועל.

[6] בספר 'אבן ישראל' (ב'הדרן' על מסכת כתובות, עמ' רי"ט) הסביר על פי דברי הרמב"ן את הפסוק "ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה, מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, ותתן אותה לאברם" (בראשית ט"ז ב'): אנו מוצאים כאן שאברם קיים את ציווי חז"ל שאדם ששהה עשר שנים עם אישה ולא ילדה לו ילדים עליו לשאת אישה אחרת – אבל מדוע היה זה רק לאחר עשר שנות ישיבתם בכנען, ולא התחילו למנות עשר שנים כבר מזמן נישואיהם? ותירץ שהאבות קיימו את התורה רק בארץ ישראל, וממילא גם את עשר השנים התחילו למנות רק מזמן כניסתם לארץ ישראל. עיין עוד בספר 'אבן יעקב' (בהדרן על סדר נשים, סי' ב' דף מ"ט), שהקשה מדוע חז"ל לא הביאו דוגמא לשמירת המצוות של אברהם מפסוק זה, שמבואר בו שאברהם קיים את דין נשיאת אישה אחרת לאחר שאשתו לא ילדה לו עשר שנים, אלא הביאו את הפסוק, "עקב אשר שמע אברם בקולי", עיי"ש.

[7] הרמב"ן מסביר גם שזאת הסיבה שרחל מתה בתחילת בואם לארץ, כדי שלא לגרום ליעקב לעבור על איסור שתי האחיות בתוך ארץ ישראל; על דרך הכתוב "רגלי חסידיו ישמור" (שמואל א' ב' ט').

[8] ויקרא י"ח כ"ה.

[9] וכן מבואר בשו"ת הרשב"א ח"א סי' צ"ד, ששאלו אותו כיצד נשא יעקב שתי אחיות, והוא ענה בדרך רמז שעיקר המצוות שייכות דווקא בארץ ישראל ולא בגלות. וביתר פירוט כתב שם בסי' קל"ד, שה' נקרא "אלוקי הארץ" משום כך.

[10] חולין צ"א ע"א.

שהשבטים קיימו את כל התורה עוד לפני שהיא ניתנה – ומשמע מדבריו שלמרות שזה היה במצרים, מכל מקום הם הקפידו על כשרות השחיטה וממילא גם על כל מצוות התורה![11] ומתרץ בעל 'איי הים' שהרמב"ן יסביר את הגמרא לא כדברי רש"י אלא כדברי התוספות שם בתירוצם השני, ש"פרע להם בית השחיטה" אין הכוונה לשחיטה כהלכתה, אלא להראות להם שאין כאן בעיה של 'אבר מן החי', ובדין זה הרי מצווים גם בני נח[12].

קושיה נוספת על הרמב"ן מביא החיד"א בשם מהר"י זאבי[13]: אם האבות לא קיימו את התורה בחו"ל, כיצד נחה דעתו של יעקב כאשר יוסף נשבע לו שיקבור אותו בארץ ישראל, והלא הם היו אז בחו"ל ולא היו מחוייבים לשמור את התורה, ולכאורה היה מותר ליוסף לעבור על השבועה? מהר"י זאבי תירץ שדברי הרמב"ן על כך שהאבות לא קיימו את התורה בחו"ל, אמורים רק כשדעתם אחר כך לעלות לארץ ישראל, אבל יוסף, שידע שעליו לבלות את שארית ימיו בארץ נכר מתוקף תפקידו כמשנה למלך, היה חייב לקיים את כל התורה גם בחו"ל – ולכן יעקב סמך על שבועתו[14]. החיד"א עצמו מתרץ שיוסף היה חייב לשמור על שבועתו גם בחו"ל, שכן המצווה לשמור על השבועה היא ענף מאיסור 'ברכת ה'' (דהיינו לשיטתו יוסף נשבע ליעקב בשם ה'), שהוא אחד משבע מצוות בני נח, וממילא יוסף היה חייב בו גם בהיותו בחו"ל; ועוד, שגם אצל אומות העולם היה הדבר חמור מאד לעבור על שבועה, כמו שמצאנו באבימלך שהשביע את אברהם.

המצוות תלויות במציאות

הגמרא אומרת: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, שלושה שאלו שלא כהוגן, לשניים השיבו כהוגן..."[15]. אחד מאלה ששאלו שלא כהוגן היה עבד אברהם, שאמר "והיה

---

[11] 'איי הים' (פירוש על ה"עין יעקב"), יומא כ"ח ע"ב.

[12] בעל 'איי הים' כותב עוד (שם) שפירוש זה הוא לכאורה מוכרח בגמרא, שהרי הגמרא אומרת על המילה "והכן" שיוסף אמר לממונה על ביתו ליטול את גיד הנשה, והיא תולה פירוש זה למאן דאמר שגיד הנשה נאסר לבני נח; ואם נאמר כמו פירוש רש"י שהשבטים קיימו את כל המצוות עוד קודם מתן תורה, מדוע לתלות פירוש זה רק לאותו מאן דאמר, והלא גם אם נאמר שזה מותר לבני נח הלא עדיין היה יוסף צריך ליטול להם את גיד הנשה, שהרי השבטים קיבלו על עצמם לשמור את כל מצוות התורה כאילו הם היו ישראלים לכל דבר. אלא על כרחך שהשבטים לא קיימו את התורה באותה העת, מכיוון שהם היו בחו"ל.

[13] ספר 'מדבר קדמות', מערכת י', אות נ"ד–נ"ה (דף פ"ט).

[14] נראה להוכיח את סברתו מכך שידוע ששבט לוי למד תורה וקיים מצוות עוד במצרים – ומדוע עשו זאת, והלא הם היו בחו"ל? אלא על כורחך כדברי המהר"י זאבי, שמכיוון שחשבו שיישארו שם כל ימיהם, לכן שמרו את התורה גם בעודם במצרים.

[15] תענית ד' ע"א.

הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך... היא הנערה"[16] – שהרי מהתנאי שלו יכול היה להיווצר מצב שהנערה שתבוא לו תהא חיגרת או עיוורת וכדומה; אבל בשמים השיבו לו כהוגן, ונזדמנה לו רבקה. על גמרא זו מקשים התוספות, מדוע הגמרא לא מעלה את החשש הרוחני שתצא ממזרת, שזה יותר גרוע מהאפשרות שתזדמן לו אישה עם מום גשמי כגון חיגרת או עיוורת? ותירצו (שם, בתירוץ הראשון) שמכיוון שהדבר היה לפני מתן תורה, לכן עבד אברהם לא חשש לממזרות. בספר 'איי הים' (על הגמרא שם) הסביר את דברי התוספות, שהאבות אמנם קיימו את כל התורה עוד לפני נתינתה, אך הדבר נכון רק במצוות שהמציאות אפשרה את קיומן, כגון מצוות צדקה, שכאשר הייתה מציאות של אדם עני האבות החמירו על עצמם לקיים מצוות צדקה – אך את המצווה שלא לקחת ממזרת לא היה שייך לקיים באותם ימים, מפני שלפני מתן תורה לא הייתה מציאות של 'ממזרות' בעולם (שהרי גם בנישואין שנאסרו על בני נח לא מצאנו שבנים שנולדים להם יהיו ממזרים).

בדומה לזה ביאר בדורנו רבי משה פיינשטיין, לגבי מה שחז"ל למדו פסול ממזרים בדיינים מכך שה' אומר למשה לבחור דיינים: "והתיצבו שם עמך (במדבר י"א ט"ז) – בדומים לך"[17], דהיינו שלא יהיו ממזרים, ומכאן שמשה ואהרון היו זרע מיוחס ואין להם פסול ממזרות – ומדוע לא היה בהם חשש כזה מצד שאביהם עמרם נשא את דודתו? אלא שהאיסור של 'עריות' הוא לא איסור בעצם הדבר, אלא רק בשעה ששייך מציאות של ערווה, ומציאות זאת נוצרה רק לאחר מתן תורה, ולכן לא שייך להקשות על הדורות שלפני מתן תורה בענייני עריות[18]. מדבריו נלמד גם לגבי יעקב, שלא עבר על שום איסור בכך שנשא שתי אחיות, שהרי לא היתה בכלל מציאות של ערווה.

ה'איגרות משה' כותב עוד שניתן לדמות זאת לדין של איסור ביאת מקדש, שאסור לאדם טמא להיכנס לשם, אבל וודאי שאיסור זה נוצר רק לאחר שבאה המציאות של קידוש המקום, שהרי לפני שהמקום קודש (בזמן בניית המקדש) לא היה שום איסור להיכנס לשם, ואף לא היה עניין להחמיר בזה. באופן דומה מפרש גם הגרי"ז סולובייצי'ק[19] ומציין לדברי הרמב"ן והרשב"א[20] שבענייני עריות כתוב 'קיחה' ואין 'קיחה' לבני נח – ולכן לא נאסר על האבות לקחת נשים שיהיו אסורות לאחר מן תורה; על פי זה הוא מסביר גם את קושיית הרא"ש[21] מדוע אנו מזכירים בברכת האירוסין דיני עריות – שעל ידי האירוסין יש

---

16 בראשית כ"ד י"ד.

17 קידושין ע"ו ע"ב.

18 שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד סי' ט'.

19 בחידושיו על התורה (בראשית, לך לך),

20 ביבמות צ"ז ע"א.

21 בכתובות ה' ע"א.

חלות של שם נישואין, ורק אז שייך דין עריות, בניגוד לתקופה שלפני מתן תורה שאז לא היה שייך חלות של נישואין וממילא לא היו דיני עריות[22].

איסורי עריות – סותרים למצות פריה ורביה

הסבר מחודש כתב המהר"ץ חיות, שאף שהאבות קיימו את כל התורה, מכל מקום בענייני נישואין לא נזהרו ואפילו בעריות גמורות, כמו שראינו שיעקב נשא שתי אחיות, ועמרם נשא את דודתו, ולפי דעה אחת שמעון נשא את דינה לאישה[23]. ה'שדי חמד'[24] תוקף בחריפות הסבר זה, ואומר שח"ו לומר דבר כזה על אבותינו הקדושים, שהרי חז"ל אומרים שהם שמרו את כל מצוות התורה, ומדוע שדווקא במצווה זו לא יזהרו?!

אמנם נלע"ד להסביר את דברי המהר"ץ חיות על פי דברי המהר"ל[25] שאמנם האבות קיימו את המצוות עוד טרם שניתנה התורה, אך זה רק בתנאי שהן לא סותרות את המצוות שהם הצטוו ממש באותו הזמן[26]. שהנה אחת המצוות שהצטוו בני נח הייתה פרייה ורבייה – ויש לומר שלכן היה מותר להם לעבור על איסורי עריות כדי לקיימה. ואם תאמר, מדוע שלא יתחתנו עם אישה המותרת להם גם על פי התורה? על כך יש להשיב על פי הגמרא שאדם לא זוכה להיבנות מכל אישה, רק מאישה המיוחדת לו[27]. ממילא, אצל יעקב שידע ברוח קודשו שהוא עתיד לבנות את בית ישראל דווקא על ידי רחל ולאה, לא חשש לאיסור שתי אחיות. וכן עמרם שנשא את דודתו, ידע ברוח הקודש שהוא עתיד

---

[22] עוד הוא מוסיף שלפי זה ניתן להסביר את מה שהקשו המפרשים: מדוע אברהם לא קיים מצוות מילה לפני שה' ציווה אותו, והרי הוא קיים בלאו הכי את כל המצוות גם מבלי שנצטווה? אלא, שכדי לקיים מצוות מילה צריך קודם להיות חלות של דין 'ערל', וזה לא היה בתקופה שלפני מתן תורה, לכן העדיף אברהם לחכות לציווי של ה' שאז חל עליו שם 'ערל' עד המילה.

[23] הערות מהר"ץ חיות לתענית ד' ע"א, ועיין בבראשית רבה סי' פ'.

[24] כללים, מערכת א', ערך 'אבות העולם'.

[25] ב'גור אריה' על פרשת ויגש.

[26] הסבר דומה, שהאבות לא קיימו מצוות שעמדו בסתירה למצוות אחרות שהיו מצווים בהם, כותב בדורנו רבי מנשה קליין בספרו 'מגיד משנה' על התורה (מאמר פרשת לך לך), כתירוץ לשאלה מדוע לא קיים אברהם את מצוות המילה עוד קודם מתן תורה: שהסיבה היא שבן נח מצווה שלא לחבול בעצמו, כמו שכתוב "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" (בראשית ט' ה'), וכן מצינו שהם הצטוו שלא לחבול אפילו בעוברים, כמו שכתוב "שופך דם האדם באדם דמו ישפך" (בראשית ט' ו') – קל וחומר שלא לחבול באדם ממש, ולכן נמנע אברהם מלמול את עצמו קודם שהצטווה על כך.

[27] יבמות ס"ד ע"א. וזהו המקור לדין שראינו לעיל, שאדם שנשא אישה ושהה עימה עשר שנים בלי שתלד לו ילדים עליו לשאת אישה אחרת, שמא אשתו הראשונה היא לא זו שיזכה להיבנות ממנה.

ללדת ילדים שיאירו את העולם, העדיף לוותר על "איסור" עריות, שהיה בזמנם בגדר 'הידור מצווה', לעומת 'פרו ורבו' שהיתה מצוה גמורה[28].

לפי הסבר זה נלע"ד להסביר גם את דברי רחל ליעקב "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי"[29]: כיוון שידעה רחל שכל ההיתר של יעקב לישא אותה לאישה (אחרי שכבר נשא את אחותה) היה בגלל שיעקב מצווה בפרייה ורבייה, ואם בכל מקרה אין לה ילדים, כבר אין הצדקה שיעקב יעבור על איסור שתי אחיות והיא עלולה למות כדי שהם לא יעברו על האיסור[30]. זו גם הסיבה שיעקב כל כך חשש לאבד את בנימין יותר מאשר אחיו, מחמת שהיה בטוח שכל ההיתר שלו לישא את רחל היה בגלל בנימין (שהרי הוא חשב שיוסף מת מבלי להשאיר אחריו צאצאים), ואז הוא הבין שאסור לו להגיע למצב כזה שבנימין ימות לפני זמנו[31].

---

[28] על פי הסבר זה מבאר בספר 'אבן יעקב' (הנזכר) את העובדה שאברהם נשא את הגר השפחה לאישה אחרי שראה ששרה לא ילדה לו ילדים: לכאורה קשה, מי התיר לו לישא שפחה, והלא אסור לבן חורין לישא שפחה? אלא שאברהם העדיף לקיים מצוות פרייה ורבייה שהיא מצווה ממש, מאשר להיזהר באיסורים הנ"ל שהיו לגביו בגדר 'הידור מצווה' בלבד. עוד בספר 'אבן יעקב' (ב'הדרן' על סדר נשים, סי' ב' עמ' 98) הקשה על זה, שהרי לכאורה אברהם לא קיים מצוות "פרו ורבו" בילד שנולד מהגר, שהרי היא היתה שפחה, והבן הנולד מיוחס לה ולא לאברהם, וכמו שפסק הרמב"ם (הלכות עבדים פרק ט' הלכה א')? ומתרץ זאת על פי דברי ה'כסף משנה' (שם) שיש גאונים שסוברים שייחוס הבן לאימו השפחה נכון רק בשפחה רגילה, אך בשפחה פרטית שלו בנם מיוחס לו; ולפי זה ישמעאל היה מיוחס אחר אברהם לעניין פרייה ורבייה. לפי זה גם ברור מדוע הוצרך הכתוב לספר לנו ששרה **נתנה** לאברהם את הגר לשפחה, וכן מובן מדוע הכתוב הוצרך לומר שרחל ולאה **נתנו** ליעקב את שפחותיהם לאישה – כדי שהילד יהיה מיוחס אחרי האב ולא אחר השפחה.

[29] בראשית ל' א'.

[30] לפי זה אפשר גם להסביר מדוע כאשר רחל ילדה את בנימין, שהוא השבט האחרון, נגמר ה'היתר' של יעקב לחיות עם שתי אחיות – ולכן היא נפטרה. אולי זו גם הסיבה שרחל קראה לבנימין 'בן אוני' מלשון 'כוחי' (כמו 'ראשית אוני'), שכן בנימין הוא הבן שבזכותו זכתה רחל לחיות עד אותו זמן.

[31] עיקרון דומה, שהאבות לא קיימו איסורים שימנעו אותם מפרייה ורבייה, ניתן לומר גם בדעת הבית יוסף: שבאו"ח סי' תקע"ד מביא הטור את דברי הגמרא (תענית י"א ע"א) שאסור לאדם לשמש מיטתו בזמן של רעבון, דבר שנלמד מהפסוק "וליוסף יֻלַּד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב" (בראשית מ"א נ'), והקשו התוספות (שם ד"ה במקום) שהרי חז"ל אמרו שיוכבד נולדה בין החומות, בזמן ירידתם של בית יעקב למצרים, ומכאן שלוי אביה שימש מיטתו בזמן הרעב, שהרי הרעב החל שנתיים לפני ירידתם למצרים! ותירצו שבאמת אין איסור ממש לשמש מיטתו בשנות הרעב, אלא שיוסף החמיר על עצמו. אך ה'תורה תמימה' (בראשית שם) הקשה על כך, שכן אם יש עניין חסידות להחמיר בזה, כיצד לוי לא החמיר על עצמו, הרי עליו נאמר "תָּמִיך ואוריך לאיש חסידך" (דברים ל"ג ח') והוא השבט המקודש ביותר? לכן תירץ ה'תורה תמימה' שרק מי ששבע בזמן שאחרים רעבים, כמו שהיה יוסף באותו הזמן, צריך להשתתף בצער הציבור ולמנוע עצמו מתשמיש – אך מי שבעצמו נמצא בצער של רעב, אין שום עניין שיוסיף צער על צערו ומותר לו לשמש ולכן אין קושיא על לוי. ועוד תירץ בשם הרא"ם שמכיוון שללוי נולדו באותו זמן רק

אלא שמהלך זה (שהאבות נשאו נשים האסורות להם כדי שיוכלו לבנות את בית ישראל) מעלה שאלה קשה: מדוע בעצם העניין היה הכרח לבנות את בית ישראל בצורה כזאת של נישואין עם שתי אחיות, דבר שהתורה עתידה לאסרו? לכאורה זה לא מתקבל על הדעת. וכן אפשר לשאול גם על 'איש האלוקים' – משה רבנו, שנולד מנישואי עמרם עם דודתו[32], מדוע עשה ה' שמושיעם של ישראל יוולד כך? ועוד כשאלה כללית בהמשך לכך, מדוע דוד המלך והמשיח שיצא מזרעו, באו מפרץ שנולד ממעשה יהודה ותמר (ומרות המואביה צאצאית מעשה לוט ובנותיו)?

תשובה לכך ניתן למצוא בדברי 'אם הבנים שמחה', שבזמן שהקב"ה מוריד דבר גדול לעולם הוא עושה זאת בדרך 'עקומה' על מנת לבלבל את השטן; שאם יבוא הדבר בדרך רגילה יוכל השטן לקטרג ולעכב, אך אם בא הדבר בדרך שנראית לא טובה, השטן לא יעלה על דעתו כלל שהכוונה בסופו של דבר שיצא דבר גדול לישראל[33]. עיקרון זה מביא גם האלשיך הקדוש בפירושו על רות.

בנים ועדיין לא היו לו בנות, נקרא עדיין 'חשוך בנים' ומותר היה לו לשמש כדי לקיים מצוות פרייה ורבייה. והביא גם בשם הר"ן שתירץ שכל האיסור הוא דווקא כאשר עם ישראל שרויים בצער, ולא כאשר הגויים שרויים בצער, ולכן בני יעקב שידעו בעצמם שהם שבעים כי לא היה חסר להם אוכל, לא מנעו עצמם מנשותיהם – אך יוסף חשב שהם בצער ולכן מנע עצמו מתשמיש.

מרן ה'בית יוסף' (או"ח שם) כותב על כך: "ולי נראה שקודם מתן תורה לא הוה מיתסר לשמש בשני רעבון" (ולימוד האיסור מיוסף, שגם הוא היה קודם מתן תורה – אסמכתא בעלמא היא). נלע"ד להסביר את דבריו כמו שאמרנו, שקודם מתן תורה האבות לא מנעו עצמם מדברים שמעכבים אותם מפרייה ורבייה, שהרי בכל מקרה הם לא היו באמת מצווים במצוות, וזה היה מבחינתם בגדר 'הידור מצווה' בלבד, ואילו במצוות פריחה ורבייה היו מצווים ממש וידעו שעליהם לבנות את בית ישראל. אמנם ראיתי ב'שדי חמד' (ערך אבות העולם שם) שכתב שדברי הב"י הם אליבא דפירוש הרמב"ן, שהם לא קיימו את המצוות בחו"ל, ולוי שימש מיטתו בדרך למצרים, אך לא הבנתי את דבריו, שהרי בדברי הב"י אין שום רמז לדברי הרמב"ן שכן כתב "ונראה לי שקודם מתן תורה לא הוה מיתסר לשמש בשני רעבון" – משמע שלא קיימו מצווה זו באופן ספציפי, ואילו הרמב"ן מדבר על כלל המצוות שלא קיימו בעודם בחו"ל.

[32] ולכאורה היה כרוך בעניין איסור נוסף, לפי התרגום המיוחס ליונתן (במדבר י"א כ"ו), האומר שלאחר שעמרם גירש את יוכבד היא הלכה ונישאה לאליצפן בן פרנך, ואחר כך עמרם החזיר אותה אליו – ויש בזה איסור של "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה..." (דברים כ"ד ד') – ומשה נולד לאחר שעמרם השיבה אליו.

[33] אם הבנים שמחה פרק ב', פיסקה י"ג (עמ' קל"ה), בשם הש"ך על התורה פרשת וישב. לפי עיקרון זה, אפשר להבין את דברי בעל 'עמודיה שבעה' (הביאו החיד"א בספרו 'דברים אחדים' דרוש ט"ו), שכתב להסביר את הגמרא האומרת שבשעה שעלה משה למרום לקבל את התורה, אמרו מלאכי השרת לקב"ה "מה לילוד אישה בינינו" (שבת פ"ח ע"ב), שהכוונה 'מה לאדם שנולד לאישה שהרתה אותו בנישואין שהתורה אוסרת, בין מלאכי השרת'? וה' ענה: "לקבל תורה בא". והסביר בספר הנ"ל, שה' ענה שהוא רק בא לקבל תורה, אבל עדיין לא ממש קיבלה ולכן אין בזה בעיה – אך ניתן להסביר כדברינו לעיל, שמה שאמר הקב"ה

דיני עריות פקעו עקב הגיור

בכיוון אחר הולך המהרש"א[34], שכותב שכלל לא קשה על יעקב אבינו כיצד נשא שתי אחיות, מפני שרחל ולאה היו בנות לבן ונחשבות כגויות לכל דבר, ויעקב היה צריך לגייר אותם, וחז"ל אמרו ש"גר שנולד כקטן שנולד דמי"[35] ואין לו שום קירבה לבני משפחתו – וממילא לרחל וללאה אין דין של שתי אחיות. אמנם קשה על הסבר זה, אם נניח שחז"ל קיימו גם מצוות דרבנן (וראה בזה להלן), שהרי לפי דבריו ניצל יעקב רק מאיסור דאורייתא אך לא מאיסור דרבנן, שהרי חז"ל גזרו על זה וכיצד עבר יעקב על איסור דרבנן? על כך מתרץ המהרש"א שרחל ולאה היו אחיות רק מן האב ולא מן האם[36], ולגויים אין יחס משפחתי לאביהם, וממילא יוצא שגם לפני שיעקב גיירן הן לא היו בגדר 'אחיות' לבני נח, ולכן בזה אין איסור אפילו מדרבנן[37].

הסבר זה, שרחל ולאה התגיירו ונכנסו לגדר 'קטן שנולד', מסביר לנו גם פרשיות אחרות בתורה שלכאורה היה בהם בעיה של עריות: כגון עמרם שנשא דודתו, ותמר שגרמה ליהודה לבוא אליה ולא חששה להחטיא אותו באיסור ביאה על כלתו[38] – אלא שמכיוון שכל אחד ואחד 'התגייר' (ובני יהודה, משנימולו כבר לא נחשבו לעניין זה כבניו), לא היה להם צד קירבה כלל[39].

"לקבל תורה בא", הכוונה לומר שבדווקא נולד משה בצורה כזאת, כדי שהמקטרג לא ימנע את קבלת התורה (ולמלאכי השרת עצמם לא היה חשש לומר זאת, שהרי הם אין עניינם לקטרג. רק מהשטן היה צריך להסתיר זאת, שהרי הוא עיקר מלאכתו בעולם היא לקטרג. וכמובן יש בזה עניינים עמוקים).

34 חידושי אגדות ליומא כ"ח ע"ב.

35 יבמות נ"ב ע"א.

36 בדומה לבלהה וזלפה, שלפי פרקי דרבי אליעזר היו בנותיו של לבן מפילגש.

37 המהרש"א אף כותב שלדעתו בהכרח לומר שהן לא היו אחיות מאם, שהרי לפי רבי אליעזר אסור לבני נח להתחתן עם משפחת האם, ואם נאמר שרחל ולאה היו אחיות גם מאמם, אז לא ברור בכלל איזה היתר היה ליעקב לישא שתי אחיות (לפי דעה זו), שהרי לא הותר לו שום דבר שנאסר לכלל בני נח – אלא על כורחנו שהן לא היו אחיות מהאם.

38 ואנו הרי יודעים שתמר היתה צדקת, עד שחז"ל למדו ממנה את ההלכה של "נוח לאדם להפיל את עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" (ראה ברכות מ"ג ע"ב).

39 ו"הבן איש חי" (בספרו "אור ישרים" סי' ב' נדפס בסוף שו"ת "רב פעלים") הביא קושיה, ממה שידוע שלאחר תחיית המתים כל אדם יחזור לחיות עם אשתו, ואם כן מה יעשה יעקב, הלא לאחר מתן תורה יהיו שתי נשיו אסורות לו מצד איסור שתי אחיות? והשיב שלפי ההסבר הנ"ל אין בכלל קושיא, שהלא גם בזמן הנישואין שלהם לא היה להם קשר של אחיות, מצד שהן היו בגדר "גר שהתגייר כקטן שנולד דמי" (ועיי"ש שמסביר באופן נוסף: גם אם נאמר שבזמן חיותם הן היו בגדר אחיות, מכל מקום לאחר תחיית המתים זה יהיה כבר בגדר גוף חדש, שאין לו קשר לגוף הקודם, ולא יהיה כבר לרחל ולאה קשר של אחווה, ואף על פי שהקשר בין בעל עם אשתו ישאר גם לאחר תחיית המתים, זה מצד ש**הנשמות** שלהם קשורות אחר לשנייה, אך קשר אחווה לעניין זה כבר לא ישאר).

אלא שפירוש זה קשה, שכן אם לאבות לא היה שום יחס של קירבה ביניהם, כיצד ירשו זה את זה? מתרץ זאת המהר"ל, שרק לענייני עריות לא היתה להם קירבה אבל הקירבה עצמה לשאר עניינים לא התבטלה[40]. עוד הקשה הוא על הפירוש הנ"ל (שהם היו כגר הנחשב כקטן שנולד ולכן לא היה בזה איסור), שלפי זה לא ברורה דרשת חז"ל על הפסוק "וישמע משה את העם בכה למשפחותיו (במדבר י"א י') – על עסקי משפחותם"[41], שלאחר מתן תורה היו צריכים כמה זוגות להתגרש, שכן לפני מתן התורה הם היו נשואים לעריות שנאסרו עליהם לאחר נתינתה, ומדוע שלא נאמר שהם לא נאסרו מחמת שלאחר מתן תורה הם נחשבו כגרים וכקטן שנולד? מתרץ המהר"ל שדין "גר שהתגייר כקטן שנולד" הוא דווקא כאשר מדובר באדם שהתגייר מרצונו הטוב, כי בזה הוא נחשב לבריה חדשה, אך עם ישראל התגייר בעל כורחו שהרי הקב"ה "כפה עליהם הר כגיגית" ולכן לא שייך לומר בהם את הדין הנ"ל[42].

---

[40] 'גור אריה' לפרשת ויגש. ואמנם נראה ש"דעת זקנים מבעלי התוספות" אינם סוברים כך, שכן על הפסוק "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק" (בראשית כ"ה ה'), הם מקשים כיצד עשה זאת אברהם, הלא הגמרא אומרת שאסור לסייע בידי אדם שרוצה להעביר את רכושו מכלל הבנים לבן אחד (בבא בתרא קל"ג ע"ב), ואף מוסיפה לכתוב שאסור להעביר נחלה מבן רע לבן טוב – ואם כן כיצד אברהם העביר את כל רכושו ליצחק, הרי זה על חשבון ישמעאל? ומתרצים בשם הרשב"ם שאברהם וישמעאל היו בגדר "גרים" אחרי שנימולו, ולכן לא היה ביניהם יחס של ירושה, וממילא היה מותר לאברהם לתת את כל הירושה ליצחק, שנולד אחר שאברהם כבר נימול וממילא היה בגדר יהודי מבטן ומלידה. דברים אלו הם בניגוד למהר"ל, שסובר שגם אם נאמר שהיה להם דין גרים, מכל מקום לענייני ירושה היה להם יחס קורבה. ובדרך אגב נכתוב שיש תירוצים נוספים להעברת הנחלה שעשה אברהם: הרא"ם תירץ שהדבר היה מותר לאברהם שהרי ה' אמר לו מפורשות "כי ביצחק יקרא לך זרע" – ומשמע שאין לישמעאל שום חלק בירושתו. אך בספר "באר שבע" (סנהדרין צ"א א') כותב על זה שהפסוק נאמר רק לאפוקי ישמעאל, שהוא באמת אין לו יחס ירושה לאברהם (כמו שאמרה שרה לאברהם "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק", ועל זה אמר ה' לאברהם "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה") – אך כיצד תתורץ העובדה שאברהם נישל מהירושה גם את שאר בני קטורה שנולדו לאחר מכן? מסביר ה"באר שבע" שמכיוון שישמעאל ובני קטורה היו בני שפחה, לכן אין להם זכות ירושה. עוד אפשר לומר שהרי כל מה שאמרנו שאסור להעביר נחלה אפילו מבן רע, זהו מצד שייתכן שיהיו לו בנים צדיקים – אך אברהם ידע שמישמעאל ומבני קטורה יצאו רשעים, לכן היה מותר לו לעבור על דין זה.

[41] יומא ע"ה ע"א.

[42] ראה שבת פ"ח ע"ב. ב'גור אריה' הוצאת מכון ירושלים הביאו את ה'כלי חמדה' שמבאר את דברי המהר"ל הללו: דווקא בגוי שמתגייר שייך לומר בו שנחשב כקטן שנולד, כי בהתגיירותו הוא מראה שהוא קשור לתורה בניגוד לאומתו המקורית; אך כלל עם ישראל, שהקב"ה כפה עליהם את התורה, בזה הוכח שכולם קשורים לתורה, וממילא לא שייך לומר בהם "גר שנתגייר כקטן שנולד".

יתחילתן בהיתר'

הגמרא אומרת שנאסר על אברהם אבינו ולזרעו אחריו לישא שפחה[43]. מקשה המהרש"א (שם): אם כן, כיצד נשא אברהם את הגר שהייתה שפחה? בתחילה תירץ שם המהרש"א שצריך לומר שאברהם שיחרר אותה לפני החתונה, אך כותב שתירוץ זה אינו מספיק, שהרי עדיין יש קושיא אחרת על הנישואים אלו ממה שהגר הייתה מצרית, והתורה עתידה לאסור נישואין עם המצרים, ואיך עשה זאת אברהם?[44]

לכן מסביר המהרש"א שאברהם החל לקיים את כל המצוות רק לאחר שקיים את מצוות המילה, שאז נעשה כגר; אבל לפני כן הוא קיים רק את שבע מצוות בני נח[45], ומכיוון שבשעת הנישואין עם הגר היה הדבר בהיתר, יכול היה אברהם להמשיך ולחיות איתה גם לאחר מכן ולא הוצרך לגרשה[46]. לפי דברים אלו מסביר המהרש"א גם את העובדה שאברהם נשא את שרה, למרות שהוא העיד עליה לפני אבימלך "וגם אמנה אח̇ותי בת אבי היא..."[47] – וכיצד אפוא היה מותר לו לישא אותה, הרי לפי דיני ישראל אסור לשאת גם אחות ממשפחת האב? אלא, מכיוון שהוא נשא אותה לפני שהחל לשמור את כל התורה, לא היה צריך לגרשה. על פי תירוץ זה מפרש המהרש"א[48] את העובדה שיעקב נשא שתי אחיות: יעקב קידש מראש את רחל ראשונה, תמורת ההנאה מעבודתו שבע שנים, ואילו קידושי לאה נעשו שלא בידיעתו ובאו על ידי רמאותו של לבן – ולכן יעקב בדיעבד לא גירש אף אחת מהן, שהרי מצד עצמו לא עשה שום איסור, וזה דומה לדין של 'התחיל בהיתר'[49].

---

43 יבמות ק' ע"ב.

44 ב'דעת זקנים מבעלי התוספות' (בראשית שם) תירצו שאפשר לומר שמכיוון שלאברהם היה דין של גר, לכן היה מותר לו לישא אותה, שהרי גר מותר בגיורת מצרית.

45 אמנם עיין ב'אם לבינה' להאדר"ת (שם), שהעיר שלכאורה קשה על המהרש"א מהמשנה "גדולה מילה, שכל המצוות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל, שנאמר 'התהלך לפני והיה תמים'" (נדרים ל"א ע"א) – ומשמע שאברהם קיים מצוות עוד לפני שמל את עצמו? ודוחק לומר שהכוונה לשבע מצוות בני נח, שהרי משמע שבזכות המילה הוא סיים את קניין השלימות שהחל לפני כן. וכן משמע מהברייתא "תניא: רבי אמר גדולה מילה, שאין לך מי שנתעסק במצוות כאברהם אבינו ולא נקרא תמים אלא על שם המילה" (נדרים ל"ב ע"א) – וגם מכאן משמע שעוד לפני כן התעסק אברהם במצוות.

46 והדבר דומה לדין שבשו"ע או"ח סי' רל"ה לעניין קריאת שמע, וכן בסי' תל"א לעניין בדיקת חמץ – שאסור לאכול וללמוד לפני שמקיימים את המצוה, אבל אם התחיל בהיתר אינו צריך להפסיק.

47 בראשית כ' י"ב.

48 ביומא כ"ח ע"ב.

49 לפי עיקרון זה, שיעקב קידש את רחל קודם שקידש את לאה, יובנו דברי הרב צבי יהודה קוק (שיחות הרצי"ה, בראשית – פרשת וישב, עמ' 322), שיש מדרגות לקדושה ולפני הקדושה הקבועה של בית המקדש היה

כל המעשים – ברוח הקודש

נוסף על ההסברים הקודמים, המהר"ל[50] מבאר שיעקב נשא שתי אחיות מחמת שראה ברוח הקודש שכך יאה לו להעמיד את עם ישראל ולא בצורה אחרת, כדי שלא יצטרכו בני יעקב להתערב בעם אחר אלא זרעם יהיה טהור; ומאותה סיבה הותר לבני יעקב לישא את אחותם (לפי דעה זו שבחז"ל). ואין בכך בעיה מצד התורה, שהרי "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" – והקב"ה, שהודיע להם ברוח הקודש את המצוות שנאסרו[51], הוא גם זה שהודיע להם שבאותו הזמן מותר להם לעבור על המצוות הללו למטרה מסויימת.

עיקרון דומה אנו מוצאים גם בדברי ה'נפש החיים', שכותב שהאבות קיימו את התורה מצד שהשיגו ברוח הקודש את תיקוני העולמות שאפשר לתקן בכל מצווה ומצווה, ולכן גם ניתנה להם הרשות לעבור על המצוות כאשר ראו שתהיה להם מזה תועלת גדולה בכך שיעברו עליהם[52]. אולם, מדגיש ה'נפש החיים', יש לזכור שהנהגה שכזו היתה נכונה רק בזמן שלפני מתן תורה, אך לאחר מתן תורה אין רשות לזוז מדיני התורה ימין ושמאל, וכמו שהתבאר בגמרא על חזקיהו שלא רצה לשאת אישה מחמת שראה ברוח הקודש שעתיד לצאת ממנו בנים רשעים, וישעיהו הוכיח אותו[53], שכן לאחר מתן תורה לא עושים שום חשבונות אלא יש לקיים את כל מה שהצטווינו בלי שום שיקול שלרווח והפסד.

דברים דומים אומר גם האור החיים הקדוש. בברכות שבפרשת ויחי, יעקב אומר "ראובן בכ֞רי אתה... אז חִללת יצועי עלה"[54] – ומסבירים המפרשים שכוונת הדברים היא למעשה בלהה, ובאותה השעה לקח יעקב מראובן את בכורתו ומסרה ליוסף; ומקשה האור החיים, שהלא לכאורה בכך הוא עבר על הציווי "לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכ֞ר"[55], שהרי הוא ביכר את יוסף בן רחל האהובה על פני ראובן בן לאה

צורך שיהיה קדושה ארעית של המשכן: ואותו עיקרון הוא גם במלכות ישראל, שלפני שמגיע משיח בן דוד צריך להופיע קודם משיח בן יוסף. והרצי"ה מדגיש שהיסוד לזה מתחיל עם האמהות, שם אנו נפגשים עם רחל (שממנה בא משיח בן יוסף) לפני לאה (שממנה בא משיח בן דוד) – ולכאורה הדבר קשה, שהרי סוף כל סוף מבחינת נישואין יעקב נשא את לאה לפני רחל? אלא, שלפי דברי המהרש"א הנ"ל הדבר באמת לא קשה, שהרי יעקב קידש את רחל קודם שקידש את לאה.

50 'גור אריה', בראשית מ"ו י'.

51 כפי שאמרו חז"ל שנעשו שתי כליותיו של אברהם כמעיינות חכמה שלימדו אותו את כל התורה (מדרש תנחומא פרשת ויגש סי' י"א).

52 'נפש החיים' חלק א' פרק כ"א.

53 ברכות י' ע"א.

54 בראשית מ"ט ד', ואוה"ח שם.

55 דברים כ"א ט"ז.

השנואה! ותירץ שבאמת האבות קיימו את התורה לא מתוך הכרח אלא רק מתוך 'הידור מצווה' – שאם יקיימו אותה יהיה להם שכר טוב על זה, ואם לאו לא יקבלו עונש. ולכן בשעה שראו ברוח הקודש שיהיה להם תועלת יותר גדולה אילו יעברו על המצוות מאשר יקיימו אותן, עשו כך (וכל זאת לפני מתן תורה כאמור).

החילוק בין אברהם לשאר האבות

הסבר נוסף שכותב המהר"ל (גור אריה שם), מכיוון שונה, מבוסס על כך שהגמרא (יומא שם) אומרת ש"**אברהם** קיים את כל התורה כולה" – ולא מוזכר שם ששאר האבות קיימו אותה; וייתכן אפוא לומר שבאמת דווקא אברהם אבינו הוא שקיים את כלל המצוות[56], ולא שאר האבות וצאצאיהם. ואף על פי שכתוב על אברהם "כי ידעתיו למען אשר יצוה את ביתו אחריו"[57] – מכל מקום אפשר לומר שבפסוק זה מדובר על שבע מצוות בני נח בלבד, שאותן חינך אברהם לשמור.

ומהן המצוות ששאר האבות וצאצאיהם קיבלו על עצמם? המהר"ל מוסיף ומסביר[58] שמדובר דווקא במצוות עשה, אך לא במצוות לא תעשה[59]. סיבת החילוק, כפי שהוא מבאר, היא שעניינן של מצוות עשה הוא להקנות שלימות בנפשו של האדם, ולכן גם אדם שלא מחוייב במצווה ולא ייענש אם לא יקיים אותה, יש לו עניין להחמיר על עצמו ולקיימה, כדי לקנות בנפשו את אותה שלמות של מצוה זו[60]; אך עניינן של מצוות לא תעשה, לעומת זאת, הוא שלא לעבור על ציווי ה' יתברך, ולכן כל זמן שהקב"ה לא אסר דבר מסויים על האדם – אין עניין מיוחד להימנע מדבר זה. המהר"ל מוכיח את שיטתו זו

---

[56] וביאר בזה המהר"ל במקום אחר (תפארת ישראל פרק כ') שדווקא לאברהם, שהיתה מידתו "חסד", הייתה זיקה לקיום כל התורה עוד לפני מתן תורה, מצד שהתורה נקראת "תורת חסד", ואילו לשאר האבות הייתה זיקה רק למצוות מסויימות.

[57] בראשית י"ח י"ט; וזו כאמור הוכחת הרמב"ן שגם שאר האבות קיימו את כל התורה.

[58] בגור אריה שם, וביתר פירוט בתפארת ישראל שם.

[59] גם המהרש"א (יומא כ"ח ע"ב) מתייחס לחילוק בין מצוות עשה ללא תעשה: הוא מקשה על דברי רב, שאמר ש"קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין..." – שלכאורה זו משנה מפורשת בקידושין פ"ב ע"א ומה בא רב לחדש? ותירץ שמהמשנה בקידושין משמע שאברהם קיים רק את מצוות העשה (כשאר האבות), ודברי רב באו לומר שהוא קיים גם את מצוות לא תעשה.

[60] וכדרך שאמרו חז"ל "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועשה" (ב"ק ל"ח ע"א ועוד) – ומשמע שגם מי שאיננו מצווה ועושה היא בגדר "גדול", אלא שאינו במעלה כמו המצווה ועושה. לנושא זה ולבאורי המהר"ל בו, ראה מאמרו של מו"ר הרב חיים ירוחם סמוטריץ', 'עלוני ממרא' גליון 120 (תשס"ז), עמ' 30–32.

מדברי הגמרא שאסור לאדם ללכת לבית הקברות עם ציציות בחוץ מצד "לועג לרש"[61], דהיינו שהמת מקנא באדם החי שזוכה לקיים מצוות ציצית בעוד שהוא פטור מהמצוות – ולעומת זאת ההלכה מתירה לעשות תכריכים למת גם מכלאיים, מצד שהמת פטור מהמצוות, ולא חששו כאן לאיסור "לועג לרש" שמזכירים למת שהוא פטור ממצוות. מדוע? צריך לומר שהחילוק הוא שמצוות ציצית היא מצוות עשה, שזה קניין של שלמות, ובזה יש חשש ל"לועג לרש" למת שאינו יכול לקנות את השלמות הזאת, אך מצוות כלאיים היא מצוות לא תעשה, ובזה אין "לועג לרש", שמכיוון שהוא אינו מצווה בכלאיים כבר אין לו שום עניין לקיים זאת.

מכל מקום, המהר"ל מבאר שרק אברהם קיים את כל התורה כולה לפני מתן תורה, בעוד ששאר האבות קיימו רק את חלק מהמצוות. דבר דומה כותב גם הרמ"א[62], המביא את דברי הגמרא[63] שבני נח מצווים בשבע מצוות והמקור לחיובם הוא מהפסוק "ויצו ה' א-להים את האדם לאמר: מכל עץ הגן אכל תאכל..."[64] – ונחלקו האמוראים מהי המילה בפסוק זה שממנה לומדים את מצוות "דינים" לבני נח: רבי יוחנן אמר שלומדים זאת מהמילה "ויצו", בגזירה שווה מהפסוק שנאמר באברהם "כי ידעתיו את אשר **יצוה** את בניו", ורבי יצחק לומד זאת ממילה אחרת: "א-להים" – שכן זו מילה שמשמשת גם במשמעות של דיינים[65]. והרמ"א מדייק שהגמרא אינה שואלת "מאי בינייהו?", שכן זה ברור מאליו: מי שלומד את חיוב הדינים של בני נח מהמילה "אלהים" המדברת על דיין ישראל, סובר שהגויים חייבים לשפוט על פי דיני ישראל, ואילו מי שלמד זאת מהמילים "אשר יצוה את בניו אחריו" המדבר על אברהם, סובר שלבני נח יש דינים משלהם, בדומה לדינים שחינך אברהם את בניו, שהיו היו 'חוקים נימוסיים' ולא חוקי התורה. הרמ"א מקשה על הסברו ממה שידוע שאברהם קיים את כל התורה, וכיצד אפשר לומר שהוא לא הנחיל לבניו את דיני התורה? ועונה שרק אברהם הוא זה שקיים את כל המצוות, אך לבניו אחריו הוא הנחיל רק את שבע מצוות בני נח, ולא יותר; וממילא מה שכתוב "כי ידעתיו אשר יצוה את בניו אחריו" – מדבר על שבע מצוות אלו, וכהסבר המהר"ל.

גם החיד"א סובר שיש הבדל בין אברהם לשאר האבות, אלא שההבדל לשיטתו שונה מדברי המהר"ל והרמ"א: הוא מביא תחילה את ספר 'אמרי נעם' השואל כיצד אכל יצחק

---

61 ברכות י"ח ע"א.

62 שו"ת הרמ"א סי' י'.

63 סנהדרין נ"ו ע"ב.

64 בראשית ב' ט"ז.

65 ראה לדוגמא שמות כ"ב ז': "ונקרב בעל הבית אל האלהים".

את מה שעשו שחט, שהרי אפילו אם עשו דקדק לשחוט על פי ההלכה – מכל מקום יש לומר שעדיין הוא היה בגדר מומר, ונפסק להלכה ששחיטת מומר פסולה? והחיד"א מתרץ שצריך לומר שעשו לא היה מומר לכל התורה כולה, אלא רק לעבודה זרה ולחילול שבת, שאמנם רבנן החשיבו אותו כמומר לכל התורה כולה, אבל מדאורייתא אין זה כך; ואפשר לומר שרק אברהם הוא זה שקיים מצוות מדרבנן, אך שאר האבות קיימו רק את מצוות התורה בלבד, ולכן אין להקשות על יצחק שאכל משחיטת עשו שהיה מומר רק לעבודה זרה ולחילול שבת[66].

גם רבי אברהם אמיגו כתב שרק אברהם הוא שקיים גם מצוות דרבנן[67]; ולפי זה הסביר אף הוא כמו המהרש"א לעיל, שהסיבה שיעקב נשא שתי אחיות היה בגלל הדין של "גר שהתגייר כקטן שנולד", ואף על פי שדבר זה עתיד להיאסר על ידי חז"ל כדי שלא יאמרו "באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה" – מכל מקום יש לומר ששאר האבות לא קיימו מצוות דרבנן אלא רק מדאורייתא.

ואולם אין לכחד שהרבה מחכמי ישראל חולקים על הקביעה הזו, ומפרשים בדברי הגמרא שבאמת כל האבות קיימו את כל המצוות, כולל מצוות מדרבנן. וכך גם מקובל על מפרשים רבים בדורנו, ונביא דוגמא אחת לכך: הגמרא אומרת: "אמר רבי יוחנן משום רשב"י: מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה לקב"ה עד שבאה לאה והודתו, שנאמר 'הפעם אודה את ה' (בראשית כ"ט ל"ה)"[68] – ורבי ישראל יעקב פישר כתב בדורנו שדברים אלו קשים לכאורה: איך אפשר לומר שהאבות לא הודו על הבנים שנולדו להם עד שבאה לאה, והלא ישנה הלכה שאדם ששומע שנולד לו בן צריך לברך "ברוך הטוב והמטיב"? והסביר שבאמת כל האבות בירכו והודו לה', שכן הם קיימו אפילו מצוות מדרבנן, אלא שהמיוחד בלאה היה שהיא הייתה הראשונה שקיימה את ההלכה שיש לברך על הרעה כשם שמברכים על הטובה. שכן בתחילה היא סברה שמה שיעקב שונא אותה זה לרעתה, אך כעת כשראתה שהיא קיבלה חלק יותר גדול ממה שראוי לה במספר הבנים, הבינה שהכל היה לטובתה – ואילו אצל שאר האבות לא היה שייך לקיים הלכה זו,

---

[66] 'פתח עיניים' לחיד"א, חולין ה' ע"א. אמנם, בהמשך מתרץ החיד"א שיתכן לומר שגם יצחק קיים את כל התורה, כולל מצוות דרבנן, אלא שעשו הטעה אותו ונתן לו לחשוב שהוא צדיק. ואין להקשות ממה שהקב"ה לא מביא תקלה לצדיקים (ראה בגמרא חולין שם), שכן זה נאמר רק בדבר שאסור ממש, ואילו לפני מתן תורה היה מדובר בגדר חסידות בלבד

[67] חידושי מהר"א אמיגו, פרשת תולדות, בראשית כ"ו ה'.

[68] ברכות ז' ע"ב.

שכן במדרגתם הרוחנית הם בכלל לא חשבו שיש להם משהו רע, והבינו כבר בהתחלה שהכל לטובה[69].

סיכום

ראינו אפוא הסברים רבים, חלקם סותרים זה לזה וחלקם מוסיפים זה על זה, אודות דברי הגמרא שהאבות קיימו את כל התורה כולה:

א. יש שפירשו דברים אלה כפשוטם, ושהכוונה אפילו למצוות דרבנן.

ב. יש שביארו שקיום המצוות נעשה על ידי האבות רק בארץ ישראל.

ג. יש שהסבירו שהמציאות של איסורים שונים, דוגמת איסורי ערוה, נולדה רק לאחר מתן תורה, וממילא לא שייך לומר שהאבות קיימו דבר שטרם בא לעולם.

ד. בדומה לכך, יש שהסבירו על פי ההלכה שדיני עריות לא היו שייכים באבות מפני שהגדר של כל אחד ואחד מהם כ'ישראל' נעשה לא מכוח היותו צאצא לאביו אלא מכוח גיורו העצמי על ידי המילה, וממילא לא חלו בהם דיני קירבה.

ה. יש שכתבו שהאבות קיימו רק מצוות שאינן סותרות חיובים שהיו מוטלים עליהם כבר (כגון שבע מצוות בני נח), ולכן כשקיום דיני עריות כמידת חסידות התנגש עם ציווי פרייה ורבייה, הם קיימו את הציווי.

ו. ויש שכתבו שהאבות קיימו רק מצוות עשה, אך לא מצוות לא תעשה

ז. יש שחילקו ואמרו שרק אברהם קיים את כל התורה כולה, אבל יצחק ויעקב וצאצאיהם קיימו רק חלק מן המצוות.

---

[69] 'אבן ישראל' – דרשות, דרשה ד', על חנוכה.